

vármegyék, székek helyén. Példaként az *-ul*, *-uj*, *-uly* morfémas román eredetű családnévek ábráját említhetjük, ahol a szinte ecsetvonásnak tűnő sáv sajátosan kijelöli a korabeli határokat, de sejtetően nem a jelenség valódi határát. Ez a hiány természetesen a jövőben csak további források feltárásával, adatbázisba illesztésével lesz orvosolható.

A kötetet mutató, térképjegyzék és angol nyelvű összefoglaló zárja.

4. VÖRÖS FERENC atlaszkötetei kiemelkedően fontos, jelentős állomások a magyar névföldrajzi kutatások történetében. Joggal bízhatunk benne, hogy a közölt névtérképek nemcsak a névadás területi variabilitásának kutatását, hanem a mögöttük meghúzódó nyelvi-társadalmi-történeti összefüggések vizsgálatát is elősegítik a jövőben.

Hivatkozott irodalom

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Osiris Kiadó, Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnévek enciklopédiája*. Tinta Kiadó, Budapest.

KÁZMÉR MIKLÓS 1970. *A »falu« a magyar helynevekben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BÁRTH M. JÁNOS

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcskei Andrea – Farkas Tamás – Slíz Mariann szerk., Magyar és nemzetközi névtani terminológia. Hungarian and International Onomastic Terminology

International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság,
Uppsala–Budapest, 2017. 189 lap

1. A kötet a nemzetközi névtani terminológia két legfontosabb többnyelvű terminusjegyzékének magyarra bővített változatát tartalmazza mutatókkal és kísérő tanulmányokkal. Az egyik lista az alapvető névtani terminusok angol–német–francia nyelvű jegyzéke, melyet a Nemzetközi Névtudományi Társaság (International Council of Onomastic Sciences, ICOS) állított össze. A másik lista azokat a terminusokat tartalmazza, melyeket az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja (United Nations Group of Experts on Geographical Names, UNGEGN) használ a földrajzi nevek egységesítése során. A magyar változatok elkészítése lehetővé teszi és elkészítésével bizonyítja is a magyar névtan integrálását a nemzetközi névtani tudományos diskurzusba. A kötet azonban ennél is többet kínál: a tanulmányokból végigkövethető egy mintaszerű magyar terminológiai projekt tudományos alapozása, módszertani kidolgozása, gyakorlati megszervezése, a fiatal kutatói utánpótlás kinevelése is.

2. A névtani kutatásoknak komoly és régi hagyományai vannak az egyes országokban, így Magyarországon is. A névkutatás nemzeti tudományként indult, elsősorban a személynevek, helynevek összegyűjtése, publikálása és elemzése céljával. A munka során egy-egy szakmai diskurzusközösségnek kialakult a célnak megfelelő, a közmegegyezésen és a ha-

gyománon alapuló saját terminológiája, amely jól szolgálta a kutatók szakmai kommunikációját. Ezek a terminológiák azonban a különböző nyelvek, régiók, iskolák, elméleti megközelítések szerint eltértek egymástól. A terület fejlődése, a kutatások elmélyülése azonban magával hozta az elméleti alapozás elmélyítését, így felmerült a terminológia rendezésének igénye is. A szakmai kommunikáció nemzetközivé válása, az elméleti és a gyakorlati kérdések nemzetközi szintereken való megvitatása pedig a rendezésen túl az egyes terminológiák harmonizációját is szükségessé tette, hiszen az egyes külön-külön kialakult terminológiák csak így válhattak az eredményes és tudományosan megalapozott kommunikáció eszközévé, bekapcsolva az egyes kisebb kutatóközösségeket a nemzetközi névtani tudományosságba.

A fogalmi és jelölőrendszerek egységesítése céljából a névtani kutatásoknak tehát egy újabb diszciplína, a terminológia eredményeit és eszközeit kellett segítségül hívniuk. A terminológia standardizáció megközelítésére általában kétféle lehetőség kínálkozik: az egyik a Wüster-féle hagyományos terminológiai keret, amely a fogalmi rendszerekből kiindulva a fogalmi struktúra felépítésére, egységesítésére törekszik első lépésben, és a jelölőket csupán címkéknek tekinti, amelyek az egyes nyelvek közt cserélhetők. A másik a szemasiológiai szemlélet, amely a nyelvi jelölők felől indulva igyekszik azok tartalmát, definícióját megadni, a jelölőket a történetiség, a funkció és a használati szinterek felől közelítve meg (CABRÉ 1999; KOCKAERT–STEURS 2015). A névtan esetében a nyelvészet körébe eső tárgy miatt is teljesen természetes választás az utóbbi megközelítés, ami sokkal árnyaltabb és érzékenyebb megoldásokat tesz lehetővé.

Az ilyen típusú munkákat általában egy hivatalos szakmai szervezet koordinálja és vezényli, így történt itt is. A nemzetközi közös és egységes névtani terminológia kialakítására a Nemzetközi Névtudományi Társaság (International Council of Onomastic Sciences, ICOS) 2004-ben egy névtani bizottságot hozott létre. Ez a bizottság összeállított egy nagyjából 70 terminust tartalmazó listát az ICOS három hivatalos nyelvén (angol, német, francia), rövid definíciókkal és példákkal. A lista összeállítása során igyekeztek az egyes szakmai műhelyek képviselőivel egyeztetni, felmérve a problémákat és törekedve azok konszenzusos megoldására. Alapvető igazság ugyanis, hogy bármely terminológiai rendezés, standardizálás annyit ér, amennyit a szakmai diskurzusközösség tagjai elfogadnak és alkalmaznak belőle: a hatékonysághoz a legjobb alapot a széles körű előzetes igényfelmérés, egyeztetés biztosítja. A lista adaptációja az egyes nemzeti nyelvekre most van folyamatban, ennek a munkának a része a magyar változat elkészítése is.

2.1. A másik terminuslista a névtan egy sajátos ágához, a földrajzi nevek tudományához kapcsolódik, és egy konkrét gyakorlati feladatból és munkacsoportból indult ki. Az ENSZ földrajzi neveket egységesítő munkája megkövetelte egy ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoport (United Nations Group of Experts on Geographical Names, UNGEGN) felállítását, amelyik listázta és értelmezte a munkája során használt legfontosabb helynév-standardizációs kifejezéseket. Ez a terminusgyűjtemény az ENSZ hat hivatalos nyelvén jelent meg. Később a listát terminológusok bevonásával javították, majd 375 tételesre bővítették. Azóta egy pótkötet is elérhető, jelenleg az alaplista karbantartása mellett az angol nyelvű változathoz kiinduló nemzeti nyelvű megfelelők kialakítása a feladat.

A két külön irányból indult névtani munka összefonódott a 2008-as ICOS-kongresszuson, és egy közös terminológiai bizottságot is létrehozottak, amely a két lista összehangolásán dolgozik a területek adta eltérések megtartása mellett.

2.2. Ezekhez a nemzetközi névtani terminológiai jegyzékekhez kellett adaptálni tehát a meglevő magyar névtani szakszókészletet. A feladat kettős volt: a meglevő terminológia számbavétele és standardizációja egyfelől; másfelől a nemzetközi standardokkal való harmonizációja, a fogalmi készlet definiálása, a fogalomstruktúra kialakítása, a nyelvi jelölők hozzárendelése, a hiányok pótlása, a szinonímia kezelése, mindez a magyar hagyományok tiszteletben tartásával és széles körű megegyezésre törekedve.

A terminológia alapvonása, hogy minden terminológiai munka legalább kétféle szakembert kíván: az adott szakterületét és a terminológust. A névtan esetében szerencsés helyzet, hogy a névtan kutatói és a terminológusok az alkalmazott nyelvészetben találkoznak: így nálunk is a munkát végző kutatók, BÖLCSKEI ANDREA, FARKAS TAMÁS, SLÍZ MARIANN mindkét területen jártasak. A kutatás egyúttal két egyetem, az ELTE és a Károli Gáspár Református Egyetem együttműködését is jelentette. A munkába a Károli terminológia mesterszakának hallgatói is bekapcsolódtak BÖLCSKEI ANDREA vezetésével, így a fiatal kutatók is lehetőséget kaptak. Az ICOS névtani terminusokat tartalmazó szójegyzékének magyar változatát, a kapcsolódó magyar–angol mutatóval és az angol–magyar–német–francia terminusekvivalenciákat megadó négynyelvű jegyzékkel együtt OLÁH BENCE ATTILA készítette. Az UNGEGN helynév-standardizációs terminológiai szójegyzékének magyar változatának elkészítésében MIKLÓDY DÓRA, HORVÁTH ÁGNES, NAGY ILONA ERZSÉBET, SAJERMANN ZSÓFIA SZONJA és VARGA JULIANNA működtek közre.

3. Ennek a terminológiai munkának az eredményeit mutatja be ez a kötet, amely a nyomtatott változat mellett elektronikusan is elérhető. A mű jelzi a törekvést a nemzetközi színtereken való megjelenésre: a hazai és a nemzetközi olvasóközönségre is számítva kétnyelvű, az egyes egységek magyarul és angolul is olvashatók, az egyik előszót pedig MILAN HARVALÍK, a Nemzetközi Névtudományi Társaság elnöke írta. (A másikat a szerkesztők, a köszöntőt pedig a jó ügyet anyagilag is támogató Magyar Nyelvstratégiai Intézet akkori igazgatója, TÓTH ATTILA.) Az előszók után a mű két nagyobb egységre tagolódik: tanulmányok és terminusjegyzékek. A tanulmányok között az érintett témák miatt szükségszerűen jelentős az átfedés, az ismétlés. A tanulmányokat külön-külön olvasva ez hasznos és kényelmes, hiszen minden adat és magyarázat az olvasó rendelkezésére áll a tanulmányban. Ha azonban egységes egésként tekintjük a kötetet, zavaró a sok ismétlés (például a két szervezet, az ICOS és az UNGEGN felépítésének, tevékenységének ismeretése; a listák történetének, alapelveinek bemutatása), szerencsésebb lett volna kiiktatni ezeket, és sokkal gyakrabban élni az utalás lehetőségével.

3.1. FARKAS TAMÁS tanulmánya (Nemzetközi és magyar névtani kutatások) a nemzetközi és a magyar névtani terminológia történetét tekinti át a kezdetektől, alaposan és részletesen dokumentálva minden mozzanatot. (A filológus alaposágra jellemző, hogy a 12 oldalas tanulmányhoz majdnem fele ekkora terjedelmű bibliográfia is tartozik.) A tanulmányból a terminológia körében gyakori történetet rajzolódik ki: a szakterület fejlődésével felmerül az igény a terminológia rendezésére mind elméleti oldalról (például a HOFFMANN-féle névrendszertani modell megalkotása kapcsán), mind pedig konkrét gyakorlati feladatok népszerűsítésén, de amíg a szakmai kommunikáció kielégítő a közösségben, ez nem jelent sürgető feladatot. A tényleges munka megindulásához egy lelkes kutatói csapat és a nemzetközi munkákba való bekapcsolódás igénye kell. A magyar névtani terminológia esetében ez a bekapcsolódás az említett két terminuslista magyar adaptálása volt. Ahogy

a nemzetközi szintén is igen hasznosnak bizonyult a két oldalról indult két lista összehangolása, úgy a magyar változat elkészítésénél is nagyon szerencsés, hogy azonos kutatók vezetésével, azonos elvek alapján, tehát eleve egységes szemlélettel készült a két lista magyar változata.

3.2. BÖLCSKEI ANDREA tanulmánya (Két nemzetközi névtani terminológiai jegyzék magyar változata) ezt a munkát mutatja be, számos kézzelfogható és érdekes példán keresztül illusztrálva a felmerülő problémákat és megoldásukat.

Az ICOS alapvető névtani terminusokat tartalmazó listájának alapja az angol lista, a német és a francia változat eltérő szemlélettel készült. A francia egyszerű fordítás, míg a német változat előbb megadja a nemzeti nyelvű szakkifejezés angol megfelelőjét, majd a terminus definícióját is. Emellett kezelniük kellett a nyelvek közötti különbségeket, az egy nyelven belüli szinonímia kérdését vagy hiányt. Jó példa erre *Familienname* = *family name*, *surname*, *last name* önálló címszó és az ide vezető *Zuname* utaló címszó; *Vorname* = *first name*, *given name* önálló címszó és az ide vezető *Taufname* = *Christian name* utaló címszó.

A magyar változat szintén az angol alapján készült, a következő elvek szerint: az angol–magyar terminusekvivalenciák megtalálása; az önálló és utaló szócikkek eredeti rendszérének megtartása; a jegyzék formai és tartalmi összehangolása az UNGEGN-listával, amely földrajzi nevek egységesítésében használt terminusokat tartalmazza. A szócikkek tehát a következőképp épülnek fel: a szócikk sorszáma; az angol terminus mint címszó; a magyar terminusekvivalenciá(k); önálló szócikk esetében a definíció, utaló szócikk esetében pedig az utalás. A magyar ekvivalenciák kiválasztása több szempont mérlegelésével történt, és ezzel a magyar szaknyelvújításhoz is jó mintát ad: 1. a hagyományosan magyar szakkifejezések megtartása, zárójelben az újabb nemzetközi terminussal; pl. 01 *névváltozat* (= *allonima*); 2. a magyar szaknyelvben hagyományosan bevett nemzetközi terminus megtartása, pl. 16 *endonima*; 3. magyar ekvivalens híján vagy a) a nemzetközi terminus magyaros formában, pl. 10 *koronima*, vagy b) megfelelő magyar terminust megalkotása, pl. 09 *informális név*.

Külön érdekes kihívás volt a szinonim terminusok összepárosítása, így lett a pl. 22 *first name* és 24 *forename* = utónév (névelemek sorrendje); 21 *family name* = *családnév* (funkció), 32 *last name* és 64 *surname* = *vezetéknév* (névelemek sorrendje). Fontos, hogy a terminusok alaki felépítése (pl. a képzők alkalmazása) következetesen történt, az angol struktúrát követve. A definíciók szintén az angolt követik, az illusztráló példákat olykor az angol változatban szereplő helyett magyarra cserélve. Ezzel a fogással egyébként élhettek volna bátrabban is a szerkesztők, feltehető, hogy a 14 *deonym* = *köznevesült tulajdonnév* illusztrálására a *Quevedo* családnévből származó spanyol *quevedos* 'egy szemüveg típus' példa helyett magyar olvasónak a *röntgen*, *szendvics* vagy a *dízel* példája érthetőbb, ismerősebb lenne.

A jegyzék után következik a magyar–angol mutató. (Erre azért volt szükség, mert az UNGEGN-listához való alkalmazás miatt a szócikkek az angol változat abc-rendjében vannak.) Az ICOS-sorozat harmadik tagja pedig a négy nyelvű, angol–magyar–német–francia terminusjegyzék.

A földrajzi neveket egységesítésében használt UNGEGN-terminuslista 2002-ben nyerte el mai formáját, ekkor adták ki NAFTALI KADMON szerkesztésében. Ez 375 tételt tartalmaz, és az ENSZ hat hivatalos nyelvén (angol, arab, francia, kínai, orosz, spanyol) jelent meg. A szójegyzék eredetileg is a szakmai kommunikáció megkönnyítése mellett egy rugalmasan továbbfejleszthető, a helyi sajtóságokhoz adaptálható keretet kívánt adni,

ezért a terminológiai egységek definiálását kognitív keretben végezték. A magyar változat azzal a céllal készült, hogy segítse a magyar nyelvű földrajzi nevek egységesítésének anyországbeli és határon túli gyakorlatát. A munka során a nyelvek közti eltérések miatt számos problémával szembesültek a szerkesztők. Az egyes nyelvek másképpen osztják fel a világot, ezért például egy angol terminus, a jelentés függvényében, két különböző magyar terminusekvivalenssel rendelkezhet, így a 344 *toponymy* = (a) *helynévtan*, *helynévkutatás* (= *toponomasztika*); (b) *helynévállomány*. Az angol szinonimáknak olykor egyetlen magyar ekvivalense volt pl. 269 *proper name* és 270 *proper noun* = *tulajdonnév*. Még nehezebb eset az, ha a fogalmi rendszerek sem egyeznek, például az angol terminus magyar megfelelője a magyarban két terminus hiperonimája. Vannak ún. hamis barát párok is: az 005 *allonym* = *névváltozat* (= *allonima*), nem pedig *álnév*; 368 *vocalization* = *magánhangzó-jelölés*, nem pedig *vokalizáció*.

A magyarázásban követett alapelvek megegyeztek az ICOS-lista esetében bemutatottakkal, azzal a megjegyzéssel, hogy a hosszabb lista többféle nehézséget is felszínre hozott, így többször volt szükség egyszerű szó vagy jelzős szerkezet helyett hosszabb, definíció jellegű, körülíró megjelölésre, például 372 *vowel marker* = *magánhangzó-jelölő kiegészítő írásjegy*.

A szerkezet a nem angol nyelvű terminuslisták példáját követi, és egyben megegyezik az ICOS-listánál követett mintával: a szócikk sorszáma; az angol terminus mint címszó; a magyar terminusekvivalenciá(k); önálló szócikk esetében a definíció, utaló szócikk esetében pedig az utalás. A magyar terminusok visszakereshetőségét itt is egy magyar–angol betűrendes mutató biztosítja.

4. A Magyar és nemzetközi névtani terminológia című kötet fontos munka a magyar névtan és a magyar terminológia szempontjából is. A névtani terminológia egységesítése jó lehetőség az elméleti alapok mélyebb átgondolására, a munka folytatásaként a szerzők egy átfogó és korszerű önálló magyar névtani terminológiai szótár elkészítését is tervbe vették. A nemzetközi listákkal való harmonizálás pedig megnyitja a szakmai kommunikáció tágabb tereit is. A terminológia és a szaknyelvújítás sokat profitálhat a munka elméleti és gyakorlati tapasztalataiból, a tanulmányok és a jegyzékek kínálta példák elemzése pedig az alkalmazott nyelvészeti és a (remélhetőleg hamarosan újrainduló) terminológiai egyetemi képzésben is jól használhatók lesznek.

Hivatkozott irodalom

- HENDRIK J. KOCKAERT – FRIEDA STEURS eds. 2015. *Handbook of Terminology*. Vol. 1. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam (Philadelphia).
 CABRÉ, MARIA TERESA 1999. *Terminology*. (Transl. DECESARIS, JANET). John Benjamins Publishing Company, Amsterdam (Philadelphia).

C. VLADÁR ZSUZSA
 ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem